

ÉPÍTETT KÖRNYEZET fogalom a kortárs képzőművészetben

Év végi beszámoló a Kállai Ernő művészettörténeti-műkritikai ösztöndíj keretében végzett munkáról

2017-ben Kállai Ernő Ösztöndíjra pályáztam azért, hogy az ÉPÍTETT KÖRNYEZET fogalmának kortárs képzőművészeti megjelenítésével – kognitív nyelvészeti és tereleméleti – szempontokat is figyelembe véve foglalkozzak. A kutatási terv ütemezésében vállaltam, hogy az év során mélyinterjúkat készítek azokkal a művészekkel, akik alkotómunkájukkal az épített környezetre reflektálnak. A gyűjtés mellett az első év az antropomorfizmus jelenségének vizsgálatával telt.

A kutatás első fázisát egy folyamatosan bővíthető adatbázis összeállítása jelentette. Ez tartalmazza azoknak a magyar kortárs képző- és iparművészeknek a névsorát és kapcsolódó alkotásaik címét, akik az épített környezetet annak társadalmi, gazdasági, politikai összefüggéseiben (tehát nem mimetikusán) ragadják meg. Az adatbázist az artportal enciklopédiája, az FKSE taglistája, a Derkovits-ösztöndíjasok és a művészeti diplomások (Magyar Képzőművészeti Egyetem és Moholy Nagy Művészeti Egyetem) honlapjait és internetes felületen hozzáférhető munkáit, a róluk szóló anyagokat átnézve állítottam össze.

Az első félévben 30 mélyinterjú készült el, amelyeket begépeltem (ezekből 11-et mellékeltem). A beszélgetések három skype-interjútól eltekintve személyes találkozások formájában történtek 1,5 – 3 óra időtartamban. Az interjúk dokumentálását tartottam szem előtt, vagyis a beszélgetéseket monológ formájában, minimális változtatásokkal rögzítettem, szerkesztettem, hogy azokat előkészítsem a nyelvi elemzésekhez. A nyelvészeti diszciplínából adódóan és a különböző alkotások összevetése miatt kezdetben ugyanazokat a kérdéseket próbáltam feltenni, de végül a beszélgetések szabadabb keretben komplexebb összefüggésekre mutattak rá. Az építészeti téma mindig az előtérben maradt, de a körkérdés jellegű interjúformát hamar elvettem.

Az alkotókat négy fogalmi kapcsolódás mentén kerestem fel az idei évben, tehát a listába vett anyag feldolgozása tematikus. Az első kettő kapcsolat metaforikus alapon működik, vagyis két egymástól eltérő fogalmat hoz összefüggésbe az alkotó. 1) Ilyen a HÁZ és a JÁTÉK (ez egy korábban felvetett téma folytatásaként jelent meg), amelyről például Baglyas Erikával, Herbert Anikóval és Holy Olgával beszélgettem. 2) Megjelenik a HÁZ és az EMBER(I TEST) kapcsolata is, amelyet többek között Szurcsik Józseffel, ef Zámbó Istvánnal, Kósa Jánossal, Kupcsik Adriánnal, Majoros Gyulával és Szenteleki Gáborral és vitattam meg. A másik két kapcsolat metonimikus, amelyben a két fogalom érintkezésen alapuló összefüggéseket mutat, ilyenek 3) a TÉRKÉP és MAGYARORSZÁG (ennek kapcsán kerestem fel Gerhes Gábort, Vécsei Júliát és Dobó Biankát), valamint 4) a TÉRKÉP és a TÖKÉLETES VÁROS fogalma (amiről Faa Balázs és Parizán Mihály nyilatkoztak).

A fogalmi csoportok közül a HÁZ és az EMBER(I TEST) összefüggésének feldolgozására fókuszáltam az év során, ezért a témát érintő alkotókkal készült interjúkat elemeztem. Az elméleti szakirodalmat tekintve (a pályázati kutatási tervben is jelzett) Rosario Caballero kognitív nyelvész és Philip Plowright építész ide vonatkozó munkái jelentették a kiindulópontot.

Az antropomorfizmus jelenségének változásai a különböző kultúrtörténeti korszakokban a következőképpen foglalhatók össze:

„Amikor egyik tanulmányában Plowright a kortárs építészeti metaforákat vizsgálta, utalt arra, hogy a korábbi korokban az emberi test játszott jelentős szerepet, míg jelen korunkban ez annyiban módosult, hogy a megszemélyesítés emberi akciókban, az emberi tevékenységben manifesztálódik nagyobb mértékben. Úgy gondolom, hogy a megfogalmazás túlságosan leegyszerűsítő az antropomorfizmus jelentőségére vonatkozóan. ... Az emberi forrástartományhoz kapcsolódó jellemzők a különböző korszakokban jelentősen változtak. Ilyenek voltak AZ ARÁNYOK, A VITRUVIUSI EMBER (FORMA), AZ EMBERI SZERVEK, A KÖRBE RAJZOLHATÓ EMBER, A RUHÁZKODÁS ÉS A MASZKOLÁS, A MÉRET, A BŐR, A MEGSZEMÉLYESÍTÉS (emberi tevékenység és mozgás), valamint AZ INTELLIGENCIA. Az ókorban az ember a rend és harmónia felfogásához, a reneszánszban a működéshez, a tökéletesség ideájához, a 19. században a katartikus „színpadi élmény” megteremtéséhez, a 20. század közepén az erő, a gazdaságosság és a hasznosság elvéhez, a 20. század végén az érzékelés és a mobilitás jelszavaihoz, ma az intelligenciához nyújt forrást. Az antropomorfizmus folyamatosan jelenlévő sokrétű jelenség, amely a kulturális, történelmi, társadalmi kontextustól nem elválasztható, és amelynek az „emberalakúság” csupán az egyik változata. Úgy tűnik, hogy az ember képes minden korszakban megragadni azokat a tulajdonságokat saját önképében, amelyeken keresztül megértheti a világ változó jelenségeit.” (Részlet az *Antropomorfizmus az építészetben* című kéziratból, 2017)

Az év során két cikk került elfogadásra, az egyik a KASZ 2017-es kiállításáról született, amely a kritikai regionalizmus szempontjait szem előtt tartva tárgyalja az idej kiállítók munkáját (megjelenés: *Art Limes*), a másik cikk Kalmár János szobrász intervallum-fogalmát fejt ki a lélekoszlop fogalmának bevezetésével (megjelenés: *Képirás*, 2017. december). További három kézirat készült: az első a kognitív nyelvészet eszközeivel fogalmaz meg alapvető képi sémákat (TARTÁLY, IRÁNYOK stb.) a megszemélyesítést és a depersonifikációt példázó kortárs képzőművészeti alkotásokon keresztül. A második kézirat az *Antropomorfizmus az építészetben*, amelyben kultúrtörténeti korszakokon keresztül vizsgáltam az emberalakúság jellemzőit és annak összefüggéseit az egyes korok társadalmi változásainak tükrében. A harmadik kézirat az ideológia fogalmának a megszemélyesítéssel létrejövő kapcsolatán keresztül szemléli az antropomorfizmust Szurcsik József munkásságában:

„Az antropomorf épület-emberek nem véletlenszerűen jönnek létre, az épület és az egyén jellemzői között fogalmi kapcsolatok vannak. Szurcsik József munkáiban az összeépülés a gesztusok, akciók viszonyában válik értelmezhetővé. Az épület-emberek jelentése mindig a hatalom, valamint a hatalomnak a társadalomhoz fűződő viszonyából eredeztethetők. Az építészeti elemek és az emberi testrészek morffá válásakor jelentős szerepet kapnak a funkciók, a működés. A hatalmi struktúrák által

olyan metaforák sérülnek, mint A LÁTÁS TUDÁS, vagy AZ AGY BIRTOKLÁSA AZ AKARAT BIRTOKLÁSA. Az emberi képesség manipulálása befolyásolja a személyek társadalomban betöltött pozícióját is, vagyis a korai képek talapzatokba betonozott alakjai inkább a hatalom kiszolgálói, míg a toronyfejű humanoid a hatalom gyakorlóivá válnak. Bár mindkét esetben épület-emberekről beszélhetünk, fontos jelentéseltolás valósul meg az életműben.” (Részlet az *Antropomorfizmus Szurcsik József munkásságában* című kéziratból, 2017)

A *Human Buildings* című előadással jelentkeztem a Képi Tanulás Műhelye (BME, Műszaki Pedagógia Tanszék) által szervezett 8. Nemzetközi Visual Learning Konferenciára, amelyre a beadott absztraktot a bíráló bizottság elfogadta (http://www.vll.bme.hu/wp-content/uploads/2017/11/Virag_final.pdf). Az előadás az antropomorfizmus jelenségét vizsgálja a képzőművészetben, de annak perceptuális vonatkozásait emeli ki Bipin Indurkha, Amitash Ojah idegtudományokkal foglalkozó szakemberek és Sari Kuuva művészettörténész és kognitív tudományokkal foglalkozó kutató elméleti és gyakorlati munkáinak figyelembe vételével.

A következő tervezett publikáció témája az *Antropomorfizmus a képzőművészetben*, amely történeti vonatkozásában szemléli az antropomorfizmus változó jelenségét a különböző korszakokban az építészet és az emberi test, illetve emberi természet viszonyát fókuszba helyezve. A hangsúlyt a 20. századi előzményekre helyezem. Az antropomorfizmus témáját tovább folytatva elemzem a kortárs magyar alkotókkal készült további interjúkat annak reményében, hogy a gyakran használt fogalmi metaforák összehasonlítása is lehetővé válik. Köszönöm a kuratóriumnak, hogy támogatják munkámat!

Virág Ágnes
Kecskemét, 2017. december 1.